

УДК 007 : 070 : 396 : 81

ЖІНКА НА ПЕРЕДОВІЙ: ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПРЕСІ

ВОЛОБУЄВА Анастасія,

канд. наук із соц. комунік., доц., e-mail: nastyavolob@ukr.net;

ГОЛОВАЧ Ганна,

магістрантка, e-mail: ann.golovach@gmail.com.,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна

У статті зроблено спробу проаналізувати особливості висвітлення участі жінок в АТО в українській та зарубіжній пресі. Розглянуто медійні репрезентації жінок-військовослужбовців, зокрема в інтернет-версіях «Української правди», «Цензор.нет», газети «День» та «Дзеркала тижня», «Фокусе», «The Guardian», «Independent». Для повноти та об'єктивності інформації здійснено пошук за ключовими словосполученнями: «жінки в АТО», «жінка на війні», «women in ATO», «women in Ukraine conflict», «women at war». Зібрані матеріали поділено на дві основні групи: публікації, що репрезентують труднощі, проблеми жіночої служби та зосереджують увагу на мотивації і службових досягненнях жінок, і ті, що показують жінок-військових крізь призму гендерних стереотипів та зосереджують увагу на приватній сфері їхнього життя (сім'я, діти, чоловік, реакція близьких на рішення піти в АТО). Окрему увагу зосереджено на питанні висвітлення ЗМІ офіційного оформлення військовослужбовиць в АТО, доступу жінок до освіти у військовій сфері та проблему незабезпечення формою відповідного розміру, відсутність медичного обслуговування тощо.

***Ключові слова:** жінка-військовослужбовець, АТО, медіа, інтернет-ресурси, війна, гендерний стереотип, журналіст, журналістка.*

Вступ. У патріархальних культурах досвід жінок в умовах війни досі замовчують і маргіналізують, часто розглядають з точки зору жертви або матері/дружини, яка чекає на повернення сина/чоловіка. Єдина допустима патріархатом роль, у якій жінка може бути активною учасницею воєнних подій, – це працівниця медичної служби. Натомість чоловіки воліють мовчати про тих жінок, які беруть до рук зброю і воюють поруч із ними.

Незалежна Україна зазнала військової агресії у квітні 2014 року. Офіційно у нашій країні відбувається не війна, а Антитерористична операція (АТО). Серед населення проходить мобілізація і в зону бойових дій ідуть не лише чоловіки, а й жінки. За офіційними даними Міністерства оборони у проведенні АТО участь взяли 938 жінок-військовослужбовців. Усього службу у Збройних силах України станом на початок жовтня 2015 р. проходили близько 14,5 тис. жінок-військовослужбовців та 30,5 тис. працівниць Збройних сил. Майже 2 тис. із них – офіцери, 35 жінок-військовослужбовців обіймають керівні посади в Міноборони, Генштабі та Збройних силах України [1].

Мета статті полягає у виявленні особливостей висвітлення участі жінок в АТО в українській та зарубіжній пресі, зокрема в їх інтернет-версіях. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: провести моніторинг українськомовних, російськомовних та англомовних медій за період із квітня 2014 р. по грудень 2015 р.; здійснити додатковий аналіз за ключовими словосполученнями: «жінки в АТО», «жінка на війні», «women in ATO», «women in Ukraine conflict», «women at war».

Об'єктом дослідження стали матеріали рейтингових інтернет-видань та он-лайн версій газет, зокрема «Української правди», «Цензор.нет», «Корреспондента», «Обозревателя», «LB.ua», «Дня», «Дзеркала тижня», «Фокуса», «Сьогодні», «The Guardian», «Independent», що стосувалися висвітлення війни на сході України.

© Волобуєва А., Головач Г., 2016

Предмет аналізу – виявлення медійних репрезентацій жінок-військовослужбовців у зазначених медіа.

Джерельною базою дослідження стали українськомовні, російськомовні та англійськомовні матеріали про жінок-військовослужбовців за період із квітня 2014 р. по грудень 2015 р. включно. До вибірки потрапили такі ЗМІ:

– рейтингові інтернет-видання: «Українська правда», «Цензор.нет», «Корреспондент», «Обозреватель», «LB.ua», «Insider». Рейтинги за версією журналу «Новое Время» та Factum Group Ukraine [2; 3];

– інтернет-версії україномовних друкованих видань: газети «День» та «Дзеркало тижня»;

– інтернет-версії російськомовних друкованих видань: журнал «Фокус» та газети «Вести», «Аргументы и факты», «Сегодня»;

– інтернет-версії англійськомовних друкованих видань: газети «The Guardian», «Independent» та журнал «NewsWeek».

– додатково було здійснено пошук за ключовими словосполученнями: «жінки в АТО», «жінка на війні», «women in АТО», «women in Ukraine conflict», «women at war».

Із вибірки виключені:

– публікації на сайті «Повага: кампанія проти сексизму», оскільки їхніми авторами/авторками є експерти/експертки, які досліджують проблеми інтеграції жінок до Збройних сил України;

– публікації, що повторювалися на різних ресурсах кілька разів. У таких випадках ми намагалися знайти першоджерело або включали до вибірки публікацію, що вийшла першою.

Методи дослідження. Під час написання статті використано загальнотеоретичні та спеціальні методи, як-от аналіз та синтез, порівняння й узагальнення, і контент-аналіз.

Результати й обговорення. На законодавчому рівні служба жінок в армії регулюється низкою документів. Два основні документи – це наказ Міністра оборони України № 46 «Про введення в дію переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку» та постанова Кабміну «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік». Згідно з ними жінки можуть бути призначені на такі посади: юрисконсульт, старший інженер та інженер стаціонарного вузла зв'язку, начальник (заступник) відділу обробки інформації, черговий по зв'язку, начальник лабораторії (складу), картограф (топограф), офіцер/психолог, офіцер/народознавець, офіцер з правового виховання, офіцер/психолог, перекладач, начальник (помічник начальника) фінансової служби, начальник (заступник начальника) секретного відділення частини в усіх органах управління, начальник аптеки, начальник лазарету (медпункту). Жінки, які мають медичну освіту та пройшли відповідну кваліфікаційну підготовку в галузях зв'язку, обчислювальної техніки, картографії, топогеодезії, фотограметрії та аерофотослужби, можуть бути взяті на військовий облік. У зв'язку із внесенням змін до наказу № 46 для жінок стали доступними посади льотчика та штурмана [1; 4].

Також правовий статус жінок-військовослужбовців регулюється у низці інших документів. «Кодекс законів про працю» забороняє залучати жінок до важкої роботи і до роботи у шкідливих та небезпечних умовах. Перелік таких робіт затверджує Міністерство охорони здоров'я за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. Крім того, не допускається залучення жінок до робіт у нічний час, за винятком галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час, затверджених Кабінетом Міністрів України. Тому командир (начальник), залучаючи жінок до різних видів робіт повинен знати

зазначений Перелік і неухильно дотримуватися його вимог [1; 4]. Отже, ми бачимо, що таким чином відбувається штучне регулювання посад, які жінки можуть займати у війську.

Дослідниця Т. Марценюк зазначає, що служба війську – це сфера ринку праці, тому дискримінацію жінок у Збройних силах можна класифікувати як дискримінацію у сфері зайнятості. Також спостерігаються численні сексистські коментарі з боку військових командирів, які вважають, що жінка не може бути командиром танку або механіком. Крім того, гендерна дискримінація виражається, зокрема, у різній представленості жінок-військовослужбовиць у публічному суспільному дискурсі – в українських медіа часто можна зустріти оповіді про «героїв», притому з іменами і переліком подвигів, але рідко – про «героїнь» [5]. Це не специфічно українська реальність, а загалом пострадянська традиція. Російська дослідниця О. Ніконова зазначає, що майже мільйон жінок, які брали участь у Другій світовій війні на боці СРСР, згодом в офіційній пропаганді «розчинилися» [1, с. 6].

Моніторинг показав, що жінки-військовослужбовці є невидимими для медіа. Усього за 1 рік і 8 місяців у ЗМІ вийшов 51 матеріал на тему жінок у зоні АТО. Авторами цих матеріалів є переважно жінки – 32 публікації, 8 – належать чоловікам, 10 – авторство не вказане, 1 – написана у співавторстві чоловіка та жінки.

Героїнями публікацій стали жінки-військовослужбовці, волонтерки, бійчині добровольчих батальйонів, жінки-психологи та жінки, які воюють на боці терористів. Під час моніторингу було помічено, що українські ЗМІ намагаються надати скандальності матеріалам про жінок, які воюють на боці самопроголошених республік. Натомість зарубіжні репортери у своїх матеріалах завжди говорять про жінок, які беруть участь у війні з обох сторін, і репрезентують жінок-терористок через відображення їхньої мотивації.

Дискурс-аналіз матеріалів дав нам можливість розділити їх на дві групи:

I група – репрезентують труднощі, проблеми жіночої служби та зосереджують увагу на мотивації і службових досягненнях жінок. Усього серед нашої вибірки таких матеріалів більшість – 30. Також сюди віднесені й матеріали англомовних ЗМІ;

II група – репрезентують жінок-військових крізь призму гендерних стереотипів та зосереджують увагу на приватній сфері життя жінок (сім'я, діти, чоловік, реакція близьких на рішення піти в АТО). Усього 21 матеріал.

Розглянемо детально I групу матеріалів. Служба жінок у війську тут презентується через історії військовослужбовиць, які незважаючи на упередження з боку суспільства, потрапили до армії. Зокрема, журналісти та журналістки особливу увагу приділяють ставленню чоловіків-військових і просять героїнь розповісти про свій досвід, що буває як позитивним, так і негативним:

Анастасія Шевченко, інструкторка-медик: «Три тижні від моменту, коли я оформила документи, мене щоденно втоптували в бруд. Мені казали, що я тут непотрібна, що від мене будуть лише проблеми. Фантазували, як я біжу під обстрілом, падаю, командир біжить мене рятувати, його вбивають і вони залишаються без командира. Зі мною показово не розмовляли і не сідали за стіл. Хлопцям було важко зрозуміти, що це за жінка, чому її не можна щипати за попу і навіщо вона тут, якщо її не можна щипати за попу» [7].

Олена Більзерська, бійчиня добровольчого батальйону «Правого сектору»: «Зазвичай чоловіки розуміють, що якщо жінка вже потрапила туди, то вони вже з цим нічого не зроблять. Єдине що – бережуть, звісно, сильно; на особливо небезпечні завдання не беруть. Це прикро, але ти розумієш, що якщо у тебе реально гірша фізична підготовка, ніж у хлопців, то це справедливо. Якщо жінка займається військовою справою, тобто «традиційно чоловічою», то вона в цій справі має себе показати більшим «мужиком», ніж мужик! Інакше їй там не місце. Якщо чоловік займається «традиційно жіночою» роботою, наприклад, шиттям чи кухнею – то, як правило,

«чоловіки-кухарі» кращі за кухарок-жінок. Тобто на фронті мусиш перевершувати чоловіків, ну принаймні не поступатись» [8].

Олена Шарговська, волонтерка-парамедик: «До мене не ставилися як до слабшої, тому що я прийшла навесні, і до того часу мої посестри вже показали своїми прикладами, що можуть робити дівчата на війні. Але в Збройних силах усе дещо складніше. Там існує певне підпорядкування, ти не можеш просто піти, якщо є якась неприйнятна для тебе ситуація, як можна було б це зробити в добровольчому батальйоні» [7].

Оксана Романів, лікарка-командирка Першого добровольчого мобільного шпиталю імені Миколи Пирогова: «Дуже важко було командувати. По-перше, тому що велика відповідальність, великий обсяг роботи – реально не було часу навіть спати. По-друге, мені довелося командувати чоловіками, більш досвідченими в медицині, набагато старшими від мене, чоловіками теж самовпевненими, амбітними. Постійно треба було доводити, що ти сильніша, що ти можеш, щоб тебе поважали» [8].

Також жінки зустрічають ворожість та нерозуміння, коли повертаються додому з фронту. Ось кілька таких прикладів:

Анастасія Шевченко, інструкторка-медик: «Коли я повернулася з першого відрядження, дружина мого командира звинуватила мене в тому, що я поїхала на війну, щоб спати там з усіма підряд. Я не знала, як їй пояснити, що аби спати з усіма підряд, не треба їхати так далеко, і що коли на твою землянку летять снаряди, то сексуального збудження взагалі не виникає. Іншим разом хлопець сказав, що не може зайнятися зі мною сексом, бо я воювала і в мене руки в крові» [7].

Ще одним важливим фактором є мотивація жінок. У кожному матеріалі журналісти та журналістки апелюють до досліджень західних вчених та досвіду країн, де служба жінок в армії є звичною справою: «Ці жінки зазвичай значно більш мотивовані за чоловіків: щоб потрапити на війну, їм потрібно подолати стереотипи, довести право воювати і змиритися з тим, що на соціальний захист можна не розраховувати» [8]; «Однозначно можна сказати одне: ті жінки, які ідуть на фронт, дуже вмотивовані. Вони чітко усвідомлюють, куди вони йдуть, для чого, серйозно і відповідально «заточені» робити свою справу – від медичної частини до безпосередньо штурму, роботи в артилерійських підрозділах тощо» [8]; «Жінка, яка вирушає в армію, стикається із дуже сильною демотивацією і деморалізацією. На кожному етапі, починаючи з перших розмов удома, продовжуючи походом до військкомату, в учебку, в частину, жінка стикається із тим, що їй радять сидіти вдома, глядіти дітей і готувати їсти. На кожному етапі жінка вимушена доводити, що вона може і хоче служити, і що справді вона прийняла свідоме, зріле рішення» [10].

Позитивним явищем, на нашу думку, є те, що журналісти та журналістки піднімають замовчувані раніше у медіа теми офіційного оформлення військовслужбовиць в АТО, доступу жінок до освіти у військовій сфері та проблему незабезпечення формою відповідного розміру, відсутність медичного обслуговування тощо. Перебуваючи на передовій, жінка може бути снайперкою, кулеметницею, операторкою безпілотника, але в документах значитиметься діловодом, кухаркою або бухгалтером.

Вікторія Дворецька, доброволиця батальйону «Айдар»: «Я навіть слово це тепер ненавиджу – «лазня», – її пересмикує. – А діловод? Коли я значилася діловодом, ми з хлопцями їздили на бойові завдання. В одному з них вп'ятох відстрілювалися з підвалу від шістдесяті сепаратистів. Тоді мене контузило. Потім у газеті мого рідного селища Гребінки вийшла стаття: «Наша землячка, діловод тилу, Вікторія Дворецька отримала контузію під Луганськом». Навіть звучить смішно» [11];

«Коли я пішла на демобілізацію, постало питання мого вступу до Академії сухопутних військ, – розповідає про свій шлях у здобутті освіти і маленькі перемоги Вікторія Дворецька, в минулому заступниця командира роти батальйону «Айдар», – Я хотіла на факультет розвідки. Мені відповіли: «Ні-ні, дівчинко, лише на психолога». Я схожа на психолога? Я хотіла в розвідку, а не на психолога. Тож я відмови-

лася. Національна академія оборони України зробила скорочені курси офіцерів запасу. Я все пробігла з двома осколками, здала всі нормативи, а мені в кінці кажуть: «Дівчинко, всі будуть навчатися 3 місяці, а ти два роки – на замполіта» [10].

Марія Берлінська, керівниця центру підтримки аеророзвідки: «На війні жінки зазнають постійної дискримінації, їх оформлюють у наказах як «директора бані» чи «бібліотекаря», а вони служать медиками, розвідниками, снайперами... Дуже часто вони не можуть одержати статус учасника бойових дій» [12]; «Потрапивши до армії, жінки перш за все стикаються з тим, що держава не забезпечує їх одягом і взуттям. Проект «Невидимий батальйон», присвячений вивченню становища жінок в українській армії, виявив, що з 40 анкетованих жінок-військовослужбовців, жодна не була забезпечена одягом і взуттям, і жінки вимушені були купувати амуніцію за свої гроші. Також, згідно із інформацією координаторки проекту, є проблеми із медичним забезпеченням жінок. Гінекології, як такої, в армії не існує» [10].

Отже, проаналізовані матеріали свідчать, що журналісти зосереджували свою увагу не на приватній сфері життя жінок (сім'я, діти, чоловік, реакція близьких на рішення піти в АТО), а на їхній мотивації, службових досягненнях, умовах перебування на передовій. Також у матеріалах піднімаються проблемні питання, серед яких проблеми з офіційним оформленням військовослужбовиць, відсутність відповідного медичного обслуговування, форми та взуття необхідного розміру тощо.

Для другої групи матеріалів характерно репрезентувати жінок-військових через призму гендерних стереотипів. Наприклад, про санінструкторку Олександру Сойко в одному з регіональних видань написали так [13]: «Тепер ця дівчина з усмішкою моделі тримає автомат, рятує «друзяшок», захищає наш із вами спокій». Такий жартирливий тон матеріалу применшує в очах читача значення жіночої служби. Фото для публікації журналісти підписали так: «Берегиня з автоматом», «За мужність. І за жіночність» (на фото орден, який дівчині подарував побратим за те, що врятувала його) [14].

Журналісти та журналістки використовують кліше та евфемізми для того, щоб наголосити на слабкості та тендітності жінок: «Дам навчать шукати шпигунів, воювати й надавати першу медичну допомогу»; «Бажаючих – хоч відбавляй: в ряди батальйону хочуть записатися понад 10 тис. представниць прекрасної статі, а найдорослішій «курсантці» – 67 років»; «Як правило, записуються дами від 20 років і старше»; «Сьогодні» поспілкувалася з войовничими дамами «батальйону на шпильках»; «Що роблять на передовій і в тилу представниці слабкої статі»; «Також заступник комісара області зазначив, що жінки потребують особливих умов, мовляв, якщо в частині служать представниці прекрасної статі, для них потрібно як мінімум обладнати окрему вбиральню» [15].

Жінок-військових у подібних матеріалах журналісти також називають «солдати у спідницях», а жінок, які воюють на боці ЛНР та ДНР, – «терористи у спідницях».

Окремо варто розглянути публікації, присвячені жінкам-волонтеркам. Їх репрезентують як жінок, які залишили вдома сім'ю/дітей/онуків і заради перемоги готові зробити все, навіть пожертвувати своїм життям. Писати про таких жінок журналістки й журналісти воліють у романтичній манері, використовуючи при цьому образ Берегині з апеляцією до жіночності та тендітності: «Зрілі й зовсім юні, досвідчені й романтичні, цілком успішні й ті, котрі ще нічого до пуття не встигли»; «Вони однаково прекрасні у своїй щирій готовності допомогти, врятувати й зберегти, у своєму безстрашному прагненні зменшити, наскільки це можливо, скорботний список тих, кому вже не допоможеш і кого вже не врятуєш».

«Як і булгаковська Маргарита, вони рішуче відмовилися від безтурботного минулого. Але вони не вилетіли в розчахнуте вікно назустріч коханому. Вони вийшли в розчахнуті двері, залишивши коханих за спиною. Вони залишили близьких, щоб допомагати тим, хто далеко. Вони рідко бачать своїх дітей, бо їхньої турботи потре-

бують інші діти, які часто назавжди втратили своїх матерів»; «Вони витягають на своїх тендітних плечах поранених»; «Більшості з цих жінок, різною мірою обпалених війною, вже не повернутися назад і не стати колишніми. Леді не вмирають – їхні душі не черствіють. Але їм на якийсь час довелося стати «відьмами». Прекрасними «відьмами війни». І, водночас, добрими ангелами на кривавому бенкеті сатани»; «Вони залишаються жінками, які часто самою своєю присутністю змушують озвірілих від крові чоловіків не втрачати людської подобу на нелюдській війні» [16].

Журналісти використовують також міфологію та екскурси в історію, де активно експлуатують образ Берегині та порівнюють жінок-воїнів із чоловіками: «... Жінки, як значна частина громади та хранительки домашнього вогнища <...> не ховалися за спинами чоловіків, завжди стояли поряд зі своїми коханими, батьками, братами, надихаючи їх на подвиги, несли разом із ними важкий тягар трудових і воєнних випробувань»; «Однією з найзахоплюючих легенд в античному світі залишається легенда про існування жінок-воїнів – амазонок. Оповідачі героїчного епосу називали їх по-різному: «рівні по силі мужам»; «мужні жінки»; «чоловіконенависниці»; «амазонки», тобто «самі жінки» тощо».

«Історія свідчить: поява амазонок серед ворогів була завжди несподіваною і видовищною: у коротеньких спідничках дівоче військо з диким виючим криком, від якого холонуло в серці, блискавично вривалося у ворожий стан. Дужі воячки на своїх баских конях уміло, заводячи руку за плече, натягували тятиву і стріляли з луків»; «Світ сьогодні потребує ніжності й чуйності, тож українці, з їхнім культом мудрої жінки-матері, сильної жінки-патріотки, здатні зробити свій важливий внесок у процес формування нового обличчя світової цивілізації, що відбувається на наших очах» [17].

Міфологічні образи також використовують й у заголовках: «Новые амазонки» [18], «Богиня війни: история хрупкой девушки, которая воюет в зоне АТО» [19], «Від амазонок давнини до жінок-воїнів сьогодення» [17]. Крім того, журналісти постійно апелюють у заголовках до жіночої краси: «Як виглядають найкрасивіші жінки, які брали участь в АТО» (фото) [20], «Краса врятує світ – фото найкрасивіших жінок, які брали участь в АТО» [21]. На нашу думку, така стратегія репрезентації знецінює участь жінок в АТО. Апеляція до міфології описує участь жінок у збройних конфліктах як виняток із правил, призводячи до маргіналізації військовослужбовиць.

Трапляються випадки, коли журналісти та журналістки відверто говорять у своїх матеріалах про те, що жінки не можуть служити в армії та виконувати бойові завдання. Це також можна розглядати як одну з дискримінаційних практик: «Експерти впевнені, що замінити чоловіків у військовій справі неможливо»; «Роль військового властива жінці в багатому меншій мірі, і така тенденція еволюційно обумовлена. Чоловік – швидше захисник і воїн, мисливець ресурсів. Жінка опікується, емоційно підтримує, стабілізує чоловіка, – пояснює психолог Борислав Хомуленко. – Жінка та чоловік під час бойових дій можуть взаємодоповнювати один одного, але не замінити. Завжди будуть винятки з правил і знайдуться дуже сильні й стійкі жінки. Але загалом, якщо говорити про жінок, то вони менш емоційно стійкі і фізично слабші. Повторюся, за деякими винятками. Однак наявність жінок у невеликій кількості може збалансувати емоційний стан у військовій частині» [22].

«Тим часом військові експерти впевнені в тому, що з деякими армійськими обов'язками жінки справляються навіть краще сильної статі. Вони вивільняють чоловіків для бойових спеціальностей. Наприклад, на 20 бійців 80 чоловік – це так званий обслуговуючий персонал, де дуже важлива копінг робота. А так як жінки більш посидючі й уважні, для такої роботи вони підходять навіть більше. У радіорозвідці, службі спостереження і на багатьох інших таких спеціальностях вони будуть дуже корисні», – вважає військовий експерт, екс-розвідник Олексій Арестович» [22].

Таким чином, ми бачимо, що журналісти схильні романтизувати образ жінок-волонтерок. Апеляція до міфології та образу Берекіні знецінює і маргіналізує жінок-військовослужбовиць. У деяких матеріалах трапляється відверта дискримінація та заперечення здатності жінок служити в армії та виконувати бойові завдання.

Окремо було проаналізовано репрезентацію жінок-військовослужбовиць, які перебувають у зоні АТО, у зарубіжних ЗМІ. На відміну від матеріалів українських журналістів, західні журналісти намагаються розповісти історії своїх героїнь. Вони зосереджують свою увагу на мотивації жінок. Також західні журналісти дотримуються принципу балансу думок. Якщо вони готують матеріал про жінок у зоні АТО, то героїнями цього матеріалу стають жінки, які воюють на боці української армії та на боці ДНР та ЛНР. Варто зауважити, що у таких матеріалах журналісти дотримуються гендернонейтральних стратегій: не згадують про красу, тендітність, слабкість тощо, пишуть лише про досягнення військовослужбовиць і труднощі, з якими вони стикаються.

Висновки та перспективи. Явище замовчування і необ'єктивного висвітлення різноманітних аспектів життя чоловіків та жінок, на думку Н. Ажгихіної, варто класифікувати як гендерну цензуру. Дослідниця зазначає, що ЗМІ формують соціальну дійсність і задають у ній відповідні тренди через гендерні стереотипи. Відповідно, якщо якесь явище не потрапляє на сторінки преси або телевізійні екрани, то його не існує у суспільному порядку денному [23]. Таким чином, результати нашого дослідження показують: в українській пресі щодо жінок-військовослужбовиць проявляється гендерна цензура з певними позитивними тенденціями до її подолання.

Дискурс-аналіз матеріалів в українській та зарубіжній пресі показав, що жінки-військові є невидимими для ЗМІ. Матеріали в українських медіа можна умовно поділити на дві групи: I – у цих матеріалах спостерігаються позитивні тенденції, оскільки відсутній фокус на приватній сфері, натомість журналісти зосереджують свою увагу на мотивації та досягненнях жінок в АТО; II – репрезентують жінок через гендерні стереотипи та мають тенденцію до маргіналізації жінок-військових. Матеріали в англомовних виданнях характеризуються гендернонейтральними стратегіями та дотриманням балансу – журналісти розповідають історії жінок, які воюють в українській армії та на боці самопроголошених республік.

1. Гриценко Г. Невидимий батальйон: участь жінок у військових діях АТО (соціологічне дослідження) / Г. Гриценко, А. Квіт, Т. Марценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uwf.kiev.ua/files/Nevydymiy_batalion.pdf. – Дата доступу: 18.02.2016.

2. Яндекс вилетів з ТОП-5 сайтів, якими користуються українці [Електронний ресурс] // Watcher: [сайт]. – Режим доступу : <http://watcher.com.ua/2015/03/13/yandexs-vyletiv-z-top-5-saytiv-yakumu-korystuyutsya-ukrayintsi/>. – Дата доступу: 18.02.2016.

3. *НВ определило 15 самых популярных украинских новостных сайтов* [Электронный ресурс] // Новое время : [сайт]. – Режим доступу: <http://nv.ua/techno/gadgets/nv-opredelilo-15-samyh-populjarnyh-ukrainskih-novostnyh-sajtov-83776.html>. – Дата доступу: 18.02.2016.

4. Савченко Ю. Деякі особливості правового статусу військовослужбовців-жінок у Збройних силах України / Ю. Савченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jnn_2011_6_23.pdf . – Дата доступу: 18.02.2016.

5. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посіб. для експертів і експерток аналітичних центрів / Т. Марценюк. – К., 2014. – 65 с.

6. Никонова О. Женщины, война и «фигуры умолчания» / О. Никонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ni32.html>. – Дата доступу: 15.04.2016..

7. Єрмоєнко Н. Як сприймають жінок на війні / Н. Єрмоєнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theinsider.ua/lifestyle/560a9df624e78/>. – Дата доступу: 18.02.2016.

8. *Максименко О.* Жінки, що захищають Україну / О. Максименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/society/2015/10/14/201795/>. – Дата доступу: 16.02.2016..
9. *Олійник Є.* Від «Жіночої сотні» до «Невидимого батальйону»: як воюють українки / Є. Олійник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27407511.html>. – Дата доступу: 16.03.2016.
10. *Мельниченко А.* Жінки в армії всупереч всьому / А. Мельниченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/columns/2015/10/13/201761/>. – Дата доступу: 15.03.2016.
11. *Балаева Т.* 14 місяців щастя. Історія одної жінчини на війні / Т. Балаева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://focus.ua/society/339188/>. – Дата доступу: 15.04.2016.
12. *Плахотнюк Н.* Що жінка робить в армії / Н. Плахотнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theinsider.ua/lifestyle/5693d03401fe8/>. – Дата доступу: 15.03.2016.
13. *Дівчину з Нововолинська орденом «За мужність» нагородив побратим. Віддав свій власний...* [Електронний ресурс] // Нововолинськ діловий: [сайт]. – Режим доступу: <http://ndilo.com.ua/news/divchynu-z-novovolynska-nagrodyly-ordenom-za-muzhnist.html>. – Дата доступу: 18.03.2016.
14. *Саєрстад О.* Кабульський книгар / О. Саєрстад. – К. : Наш формат, 2014. – 216 с.
15. *Серов И.* На Донбасс идет женский батальон / И. Серов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/ukraine/na-donbass-idet-zhenskiy-batalon-560126.html>. – Дата доступу: 15.04.2016.
16. *Котляр А.* Прекрасні «відьми війни» / А. Котляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/prekrasni-vidmi-viyni_.html. – Дата доступу: 15.03.2016..
17. *Ткачук Р.* Від амазонок давнини до жінок-воїнів сьогодення / Р. Ткачук, С. Джердж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://viysko.com.ua/journal/genderna-politika/vid-amazonok-davnini-do-zhinok-vojiniv-sogodennya/>. – Дата доступу: 15.04.2016.
18. *Селєзнєва Т.* Новые амазонки / Т. Селєзнєва, А. Чекменєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://focus.ua/long/326098/>. – Дата доступу: 19.04.2016.
19. *Богиня войны: история хрупкой девушки, которая воюет в зоне АТО* [Электронный ресурс] // Обозреватель: [сайт]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/crime/35489-boginya-voyni-istoriya-hrupkoj-devushki-kotora-ya-vouet-v-zone-ato.htm>. – Дата доступу: 18.04.2016.
20. *Как выглядят самые красивые женщины, участвовавшие в АТО (фото)* [Електронний ресурс] // Аргументы и Факты : [сайт]. – Режим доступу : http://www.aif.ua/society/social/kak_vyglyadyat_samye_krasivye_zhenshchiny_uchastvovavshie_v_ato_foto#id=7184222. – Дата доступу: 18.04.2016.
21. *Самолук Д.* Красота спасет мир – фото самых красивых женщин, участвовавших в АТО / Д. Самолук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aif.ua/society/social/1424929#id=5320810>. – Дата доступу: 19.04.2016..
22. *Волкова Е.* Девушки в армии: школьницы идут служить вместо вуза, а многодетные мамы становятся снайперами / Е. Волкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/devushki-v-armii-shkolnicy-idut-sluzhit-vmesto-vuza-a-mnogodetnye-mamy-stanovyatsya-snaiperami-640209.html>. – Дата доступу: 18.04.2016.
23. *Ажгихина Н.* Парадоксы свободы: гендерные стереотипы и гендерная цензура в современных СМИ / Н. Ажгихина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gorby.ru/userfiles/file/azhghihina.pdf>. – Дата доступу: 22.04.2016.
24. *Вапничная Е.* Нужны ли женщины-журналисты на войне? / Е. Вапничная [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/Nuzhny_li_zhenxhiny-zhurnalisty_na_voine. – Дата доступу: 16.04.2016.
25. *Вашурина З.* Нужны ли женщины в армии? (историко-социологический анализ) / З. Вашурина // Военно-историческая антропология. Актуальные проблемы изучения. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 383–391.
26. *Галимуллина Н.* Женские образы в советской пропаганде периода Великой Отечественной войны / Н. Галимуллина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/zhenskie-obrazy-v-sovetskoj-propagande-perioda-velikoy-otechestvennoy-voyny>. – Дата доступу: 08.04.2016.
27. *Гербач Ж. В.* Гендерный аспект профессиональной социализации военнослужащих-женщин Вооруженных сил Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. социолог. наук : спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и

процессы» / Герbach Жанетта Валентиновна; Новочеркасский военный институт связи. – Ростов н/Д, 2004. – 20 с.

28. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства* : зб. наук. статей / за наук. ред. Гелінади Грінченко, Катерини Кобченко, Оксани Кісь. – К. : ТОВ «Арт-книга», 2015. – 336 с.

29. *Матусова Ю. Жіночі та чоловічі репортажі з лінії фронту: чи є відмінності?* / Ю. Матусова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/zhinochi_ta_cholovichi_reportazhi_z_linii_frontu_chi_e_vidminnosti. – Дата доступу: 18.02.2016.

30. *Радик С. Війна й мир* / С. Радик // Антологія феміністичної філософії. – К. : Основи, 2006. – С. 691–701.

31. *Рыков С. Гендерные аспекты профессиональной самореализации военнослужащих-женщин в условиях войн и военных конфликтов* / С. Рыков // Военно-историческая антропология. Актуальные проблемы изучения. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 392–399.

32. *Суркова И. Гендерные стереотипы в повседневных армейских практиках* / И. Суркова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecsocman.hse.ru/data/325/633/1219/Surkova_13.pdf: 12.04.2016). – Дата доступу: 12.04.2016.

Women on the front line: understanding of the problem in the Ukrainian and foreign press

Volobuieva Anastasia, PhD (Social Communications), e-mail: nastyavolob@ukr.net;

Holovach Anna, master, e-mail: ann.golovach@gmail.com,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine

In the article is made an attempt to analyze the peculiarities of the coverage of women's participation in Anti-Terrorist Operation in the Ukrainian and foreign press. Media representations of female soldiers, particularly in the online versions of «Ukrainska Pravda», «Censor.net», «Day» newspaper and «Dzerkalo tiznya», «Focus», «The Guardian», «Independent» are examined.

For completeness and objectivity of the information such key phrases were searched as: «women in ATO», «woman at war», «women in ATO», «women in Ukraine conflict», «women at war». The collected materials are divided into two main groups: publications that present difficulties, the problems of women's services and focuses on motivation and performance accomplishments of women and those that show women in the military through the prism of gender stereotypes and focus attention on the private sphere of life (family, children, husband, beloved ones, reaction to the decision to go to the ATO). It is also made the representation of women soldiers in the ATO zone in the foreign media. It is proven that Western journalists tries to tell the stories of their heroines. They focus on their motivation and publications adhere to the principle of balance of opinion. Special attention is paid to the issue of media coverage of the official registration of servicemen in the ATO, women's access to education in the military sphere and the problem of not providing the fighters form the appropriate places, lack of medical care, etc.

Key words: *female soldier, ATO, media, Internet resources, war, gender stereotype, a male journalist, a female journalist.*

Женщина на передовой: осмысление проблемы в украинской и зарубежной прессе Волобуева Анастасия, Головач Анна

В статье сделано попытку проанализировать особенности освещения участия женщин в АТО в украинской и зарубежной прессе. Рассмотрены медийные репрезентации женщин-военнослужащих, в частности в интернет-версиях «Украинской правды», «Цензор.нет», газетах «День» и «Зеркале недели», «Фокусе», «The Guardian», «Independent». Для полноты и объективности информации осуществлен поиск по ключевым словосочетаниям: «женщины в АТО», «женщина на войне», «women in ATO», «women in Ukraine conflict», «women at war». Собранные материалы разделены на две основные группы: публикации, показывающие трудности, проблемы женской службы и сосредотачивающие внимание на мотивации и служебных достижениях женщин, и те, которые показывают женщин-военных сквозь призму гендерных стереотипов и сосредотачивают внимание на частной сфере жизни (семья, дети, муж, реакция близких на решение пойти в АТО). Отдельное внимание уделено вопросу освещения СМИ официального оформления военнослужащих в АТО, доступа женщин к образованию в военной сфере и проблеме необеспечения бойцов формой соответствующего размера, отсутствие медицинского обслуживания и т. д.

Ключевые слова: *женщина-военнослужащий, АТО, медиа, интернет-ресурсы, война, гендерный стереотип, журналист, журналистка.*

1. *Gritsenko G.* Invisible battalion: women’s participation in hostilities ATO (case study) / G. Gritsenko, A. Kvit, T. Martsenyuk [Electronic resource]. – Reference : http://www.uwf.kiev.ua/files/Nevdyymiy_batalion.pdf. – Date of access: 18.02.2016.
2. *Yandex* flew out from top 5 sites used by Ukrainian [Electronic resource] // Watcher: [site]. – Reference : <http://watcher.com.ua/2015/03/13/yandeks-vyletiv-z-top-5-saytiv-yakymy-korystuyutsya-ukrayintsi/>. – Date of access: 18.2.2016.
3. *HB* has identified the 15 most popular Ukrainian news sites [Electronic resource] // Novoe vremya : [site]. – Reference : <http://nv.ua/techno/gadgets/nv-opredelilo-15-samyh-populjarnyh-ukrainskih-novostnyh-sajtov-83776.html>. – Date of access: 18.2.2016.
4. *Savchenko Y.* Some features of the legal status of women soldiers in the Armed Forces of Ukraine / Y. Savchenko [Electronic resource]. – Reference : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jnn_2011_6_23.pdf. – Date of access: 18.2.2016.
5. *Martsenyuk T.* Gender equality and non-discrimination: tutorial for analytical center’s women and men experts / T. Martsenyuk. – K., 2014. – 65 p.
6. *Nikonova O.* Women, War and the «Figure of silence» / O. Nikonova [Electronic resource]. – Reference : <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ni32.html>. – Date of access: 15.4.2016.
7. *Eremenko N.* How women are being perceived in war / N. Eremenko [Electronic resource]. – Reference : <http://www.theinsider.ua/lifestyle/560a9df624e78/>. – Date of access: 18.2.2016.
8. *Maksimenko O.* Women who defend Ukraine / O. Maksimenko [Electronic resource]. – Reference : <http://life.pravda.com.ua/society/2015/10/14/201795/>. – Date of access: 16.2.2016.
9. *Olijnik E.* From «Women hundreds» to «Invisible battalions»: how to fight Ukrainian women / E. Olijnik [Electronic resource]. – Reference : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27407511.html>. – Date of access: 16.3.2016.
10. *Melnichenko A.* Women in the army against the entire / A. Melnichenko [Electronic resource]. – Reference : <http://life.pravda.com.ua/columns/2015/10/13/201761/>. – Date of access: 15.3.2016.
11. *Balaeva T.* 14 months of happiness. The story of one woman in the war / T. Balaeva [Electronic resource]. – Reference : <https://focus.ua/society/339188/>. – Date of access: 15.4.2016.
12. *Plakhotnyuk N.* What does a woman do in the army / N. Plakhotnyuk [Electronic resource]. – Reference : <http://www.theinsider.ua/lifestyle/5693d03401fe8/>. – Date of access: 15.3.2016.
13. *Woman* from Novovolynska was awarded with medal «For courage» by her blood brother. He gave his own... [Electronic resource] // Novovolynsk dilovij [site]. – Reference : <http://ndilo.com.ua/news/divchynu-z-novovolynska-nagorodyly-ordenom-za-muzhnist.html>. – Date of access: 18.3.2016.
14. *Sayerstad O.* Kabulskyy bibliophile / O. Sayerstad. – K. : Nash format, 2014. – 216 p.
15. *Serov I.* Women’s Battalion goes on the Donbass / I. Serov [Electronic resource]. – Reference : <http://www.segodnya.ua/ukraine/na-donbass-idet-zhenskiy-batalon-560126.html>. – Date of access: 15.4.2016.
16. *Kotlyar A.* Beautiful «War Witches» / A. Kotlyar [Electronic resource]. – Reference : <http://gazeta.dt.ua/socium/prekrasni-vidmi-viyni-.html>. – Date of access: 15.3.2016.
17. *Tkachuk R.* From Amazon antiquity to the nowadays women warriors / R. Tkachuk, S. Dzherdzh [Electronic resource]. – Reference : <http://viysko.com.ua/journal/genderna-politika/vid-amazonok-davnini-do-zhinok-vojiniv-sogodennya/>. – Date of access: 15.4.2016.
18. *Selezneva T.* New Amazons / T. Selezneva, A. Chekmenev [Electronic resource]. – Reference : <https://focus.ua/long/326098/>. – Date of access: 19.4.2016.
19. *Goddess of War: The Story of a fragile girl who is fighting in the area ATO* [Electronic resource] // Obozrevatel’ [site]. – Reference : <http://obozrevatel.com/crime/35489-boginya-vojni-istoriya-hrupkoj-devushki-kotoraya-voyuet-v-zone-ato.htm>. – Date of access: 18.4.2016.
20. *How to look* the most beautiful women participating in ATO – photo [Electronic resource] // Argumenty i Fakty [site]. – Reference : http://www.aif.ua/society/social/kak_vyglyadyat_samye_krasivye_zhenshchiny_uchastvovavshie_v_ato_foto#id=7184222. – Date of access: 18.4.2016.
21. *Samolyuk D.* Beauty will save the world – photo most beautiful women in the ATO / D. Samolyuk [Electronic resource]. – Reference : <http://www.aif.ua/society/social/1424929#id=5320810>. – Date of access: 19.4.2016.
22. *Volkova E.* Girls in Army: Schoolgirls go to serve instead of a higher education institution, and mothers of large families are becoming snipers / E. Volkova [Electronic resource]. – Reference

: <http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/devushki-v-armii-shkolnicy-idut-sluzhit-vmesto-vuza-a-mnogodetnye-mamy-standovyatsya-snayperami-640209.html>. – Date of access: 18.4.2016.

23. *Azhhyhina N.* Paradoxes of Freedom: gender stereotypes and gender censorship in contemporary media / N. Azhhyhina [Electronic resource]. – Reference : <http://www.gorby.ru/userfiles/file/azhghihina.pdf>. – Date of access: 22.4.2016.

24. *Vapnichnaya E.* Whether women journalists necessary in the war? / E. Vapnichnaya [Electronic resource]. – Reference : http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/Nuzhny_li_zhenkhiny-zhurnalisty_na_voine. – Date of access: 16.4.2016.

25. *Vashuryna S.* Whether women necessary in the army? (Historical-sociological analysis) / S. Vashuryna // *Voенно-istorycheskaya antropologiya. Actual'nie problemi izucheniya*. – Moscow : ROSSPEN, 2006. – P. 383–391.

26. *Galimullina N.* Female Images in Soviet propaganda during World War II / N. Galimullina [Electronic resource]. – Reference : <http://cyberleninka.ru/article/n/zhenskie-obrazy-v-sovetskoj-propagande-perioda-velikoy-otechestvennoy-voyny>. – Date of access: 4.8.2016.

27. *Gerbach J. V.* The gender dimension professionally socialization of military women of the Armed Forces of the Russian Federation: Dissertation for the PhD in sociological sciences: 22.00.04 / Gerbach Janetta Valentinovna; Novoчеркасскij Institut Svyazi. – Rostov n/D, 2004. – 20 p.

28. *Women in Central and Eastern Europe in the World War II: the gender specificity of experience in times of extreme violence: zbirnik naukovih statej* / by the scientific edition Helinada Hrinchenko, Kateryna Kobchenko, Oksana Kis. – TOV «Art-Kniga», 2015. – 336 p.

29. *Matusova J.* Women and men reports from the front line: do they have differences? / Y. Matusova [Electronic resource]. – Reference : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/zhinochi_ta_cholovichi_reportazhi_z_linii_frontu_chi_e_vidminnosti. – Date of access: 18.2.2016.

30. *Radik S.* War and Peace / S. Radik // *Antologiya feministichnoj filosofiyi*. – K. : Osnovi, 2006. – P. 691–701.

31. *Rykov S.* Gender aspects of professional self-realization of women soldiers in war and armed conflicts / S. Rykov // *Voенно-Istoricheskaya Antropologiya. Actualnie problemi izucheniya*. – Moscow : ROSSPEN, 2006. – P. 392–399.

32. *Surkova I.* Gender stereotyping in everyday military practice / I. Surkova [Electronic resource]. – Reference : http://ecsocman.hse.ru/data/325/633/1219/Surkova_13.pdf: 12.04.2016). – Date of access: 12.4.2016.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2016